

Kolozsvár, 1908.

XIII. évfolyam.
8. szám

Április.

„... Kedves fiatal rendtársaimnak önművelődésük ügyében a „Kalazantinum“ c. lap útján kifejtendő működésére Istennek szent áldását kérem. 1897. okt. 11. **Frank Ferencz**, rendfőnök.“

„... Szívem mélyéből üdvözlöm a kegyesrend kolozsvári tagjait és buzgó törekvéseit s örvendek, hogy magameínak mondhatom őket. 1898. márcz. 15 + **Gusztáv Károly**, erdélyi püspök.“

A szerkesztésért felelős:
Dr. HÁM ANTAL.Megjelenik:
a szüneti kivétellel havonként.
Előfizetési ár 4 korona.Kiadótulajdonos:
a „Kalazantinum“ hittudományi
és tanárképző-intézet.

Ünnepi óda

méltóságos és főtisztelendő **Vajda Ödön**, zirci, pilisi, pásztoi és szentgothárdi apát, főrend stb. stb. aranymiséjére.

És fölragyog szent ünnep szent pompája,
Zúgnak harangok, zengő orgonák,
És százak hálát hön adó imája
Eszmének áldja hű apostolát.
Félszázad évnek fényes zárkövénel
A felkent főpap szívrepesve áll,
Ajkaról diadalzsolozsma száll:
Jó harcot harcolt, bárha csöndben, békén.

A szent olaj, amely félszázad éve
Áldást ragyogva homlokára hullt,
Szent harc hősvé edzé meg. Fejére
A szeretet fon palma-koszorút!
Ahol szegény szenved, szellem bont szárnyat,
Nagy szíve fel-feldobbant lelkesen,
És megihletve és buzgón leszen
Jóltévő és támasza tudománynak.

Tudott a nagy, dicső rendért hevülni,
Eszménye lön Clairvaux ihlett fia,
A rendnek — hozzá e szent eszme fűzi —
Szépséges fényben kell ragyognia:

Dicső erények ragyogó sugára
Árasszon a nevére glóriát —
Nagyszívű Főpap! Az Úr ilyet ad,
Ha a hű nép méltó ajándokára.

És az a nép hű! Istenért, hazáért
E honban hét századja küzdenek,
Hosszú, szép győzelem a múlt, mit átélt
A szent rend — s él és nem sínylette meg.
És nagy elődök kormányzó székébe
Az ihlett főpap méltóképen ül,
A szellem fegyverével küzd, szíve hevül
Honáért — rendje örökségépen!

S a rend, amely a műveltségnek útján
Kézen vezette az ifjú magyart,
A régi célnál, annyi század múltán,
Szent buzgalommal, lelkesen kitarat:
Magyar ifjú bölcs, tiszta oktatója,
Ilyen voltál Te is, jó főpapunk,
Dús szellemedtől hány ifjú tanult!
Nagy szíved volt nagy ihleted adója!

A nagy munkához hosszú fáradsághoz
Erőt, meg nem rendülőt mi adott?
. . . . Az Úr oltárán szíve — lelke áldoz,
Hű szerzetes, Krisztus hű papja volt!
Egy félézred az Úr oltára mellett
Egy félézred az Úr szíve szerint,
Amire a menny örömmel tekint,
Mily glóriássá teheti a lelket!

. . . Ma ünnepednek fényes napja virrad,
Ünnepelő szózat zengő árja kél,
Erényed lángja föl az egekig hat,
Főpap, szívedbe Ődv nyugalma tér —
S minden dicsérő szózaton túlharsog
A csöndes szó, amit sugall szíved:
Mily szépséges élet lőn a tied,
Elvégezvén, amit az Úr parancsolt!

S midőn, végén a tiszta áldozatnak,
Imát mondasz, meghatva, lelkesen,
Ó halld meg, akik véled imádkoznak,
Ez ihlető, ez eszme-ünnepen.
Hű főpapjáért Sion szól könyörgve,
Bölcs tanítójáért a szép haza,
A tudomány is, melynek oszlopa,
S a nagy rend áldást kér a buzgó főre.

Az ünneplőknek esdő szent imáját
Kegyelmesen hallgasd meg Isteniünk,
S aki megállta félézred próbáját
Oltárodnál: ó tartsd meg őt nekünk,
Ő nyújtsd hosszúra szép, áldásos éltét,
Őrizd, áldd meg a főpap minden léptét,
Hisz a jó, mit kegyelmed néki ad,
A te népednek munkálja javát!

Kelecsényi Fános.

Pázmány Péter felfogása Mohammedről és az Izlám terjedéséről.

II.

A Mohammed halálával beállott, aránylag gyors lefolyású és könnyű kimenetelű trónzavarokat Pázmány nem ismerteti. Egyszerűen az eredményt közli, mely „Eububezer“-nek, másként „Eubogares“-nek, Joannes Andreas elnevezése szerint „Ubezár“-nak juttatta a trónt. Mindezen nevek Abu-Bekernel, Mohammed apósának névváltozatai.

Az első kalifa trónralépésével a lázadásoknak egész sora tört ki. A szent főelem és néma megilletődés, mely a „próféta“ fellépésére megszállta a népkedélyeket, az ő halálával eloszlott. Utódától megtagadták az adót, elhagyott fétis-uraiknak lettek ismét hű szolgálivá, vagy az akkor gombamódra növvő próféták közül szegődtek valamelyiknek zászlója alá. Az első kalifa uralma elején nagyon kicsinyre zsugorodott össze a terület, melyet Mohammed kormányzott. A körülmények azonban kedveztek az Izlám terjedésének. Abu-Beker az egymás ellen folytatott harcokban kimerült Bizánc és Perzsia birtokaira vetette szemét és ügyes vezéréivel azok nagy részét elfoglalta. Ezek, mint első lépések az Izlám diadalútjában, nagyon is figyelemre méltók. Pázmánynak ezen dolgok elkerültek figyelmét és említést sem téve Abu-Beker egyéniségéről és személyéről, megjelöli halálának éveül Heraclius császár uralkodásának 24. esztendejét. Amennyiben Heraclius császár 610-ben lépett trónra. Abu-Beker halálát pedig általánosan 634-re teszik, az adat helyes.

Abu-Beker utódja, mint Pázmánynál olvassuk, Umár lett, vagy más elnevezésekkel Emerus, Omarus, Homan, Haumarus, Aomar. Mi közönségesen az Omár nevet használjuk.

Omár kétségkívül a történet legnagyobb hódítóinak sorában foglal helyet. Az Izlám világhuralmát ő alapította meg és adta a birodalomnak az első állami szervezetet. Hódításait Pázmány egészen pontosan írja le. Nem időzik hosszasan az egyes hódítások közlésénél, de nem hagyva el semmi fontosat, összefoglalólag adja

az eredményt. „Umár — írja ő — Theodorust a Heraclius császár öcsét meggyőző és annyira elhatalmazék Syriában, hogy Heraclius erejéhez nem bizván, Jerusalemből az Úrnak sz. keresztit elvitetvén pusztán hagyná Syriát. Második esztendőben (636) ismét negyven-ezer emberét Heracliusnak megveré, Damascust, Foeniciát, Egyiptust elfoglalá. Harmadik esztendőben Jerusalemet megvevé, egész Syriát elfoglalá. Mivel pedig az Arábiában vigyázó vitézeknek meg nem fizetett vala a császár, ezek-is mind Umár-mellé állának; és végre Heracliusnak huszon-nyolczadik esztendejében az egész napkeleti birodalomnak székit, Antiochiát megvevé. Huszonkilencedik-ben Edessát és Mesopotamiát. Végre Heracliusnak harminczadik esztendejében Persiát, azaz, Kazulországot, mellyet a rómaiak telyességesen soha le nem csöpülhetek volna, pálcája-alá hajtá; Hormidsát az ő utolsó királyát székeből kivetvén. Igy bünteté Isten az Monotheliták tévelygésére Heraclius, kit oly kegyelmesen oltalmazott és vezértett vala, míg az igaz hitben maradt, hogy a persiai királlyal-is fejet hajtatna néki.“¹ Az Izlám erejét tehát, már kifejlésének első fázisában hatalmasnak ismeri el Pázmány. Ha nem is akarja talán világosan kimondani, elárulja meggyőződését ott, ahol, hogy amit a rómaiak sohasem érthettek volna el teljesen, t. i. Perzsia meghódítását, elérte azt az Izlám fanatizált vasereje. A perzsák utolsó királyát Hormidsának mondja, holott Perzsia meghódításának idejében Jezdegerd volt trónon, ki birodalma pusztulását két évvel túlélte és akkor esett orgyilkosság áldozatául. Hormidsan, kit Pázmány említ, valószínűleg azonos személy Hormuzannal, ki a perzsa király Susiana nevű tartományának volt helytartója.

Pázmány Mohammed tudománya terjedésének épen csak vázlatos útirányát óhajtván megjelölni, az arab belviszonyokkal keveset törődik. Omár halálát le sem írja, hanem egyenesen utódaira megy át és a közben tör-

¹ III. k. 730. és 731. l.

tént sokszoros, véres trónviszályt mellőzve, csak a végkifejletet ismerteti történeti igazsággal. Eltérések csak a nevekben fordulnak elő. „Umár-után — úgy mond — Omen¹ (némelyek Ottomennek, Attumannak, Hutmannak, Azomannak, vagy Hozimennek írják) emeltetik a fejedelemségre. Kit mikor a maga vitézi megölték volna, Halit,² a Mahomet leányátúl-való unokáját állaták helyébe. Ezt-is, minek utánna ellene-tamadott Moaviával sokat veszekedett volna, a templomban megölték és az ő fia Alhetem³ lén fejedelemmé, ki maga könnyén Moaviának engedé az uraságot, hogy azért vér ne ontatnék. — Moavia, vagy amint Zonoras nevezi Moevia Constantinus Pogonatus császár idejében kezde uralkodni a mahometánusokon vagy agarenusokon, kik magokat nevezik saracenusoknak, mint-ha Ábrahám és Sára neméből származtak volna.“⁴ Moávia nagy kiterjedésű hódításairól Pázmány nem tesz említést. Leírja azonban a Konstantinápoly ellen intézett támadást, melynek sikeretelenségét teljesen az Izlam erőtlenebb voltának tulajdonítja, pedig tudva van, hogy Konstantin városát a hét évi ostrom alatt komoly veszély fenyegette, és a Pázmány előtt itt ismeretlen görögűz használata mentette meg a kalifa kemény uralmától. Pázmány így beszéli el ezen eseményt: „Ez (Moavia) oly bátorságot vőn, hogy a tengeren által-kelvén, Constancinápolyt-is megszállá; de ott igen megkotorák mestert.“⁵ Pázmány szerint a mohammedánok ezen vereség után még többször is legyőzettek a görögöktől. „Az-után — úgymond — hadát (Moavia) meglohalák.“⁶ Erről mi nem tudunk. Közli azután a két fél között 30 évre megkötött békét, annak pontjaival együtt. Hogy mennyiben hiteles, nem tudhatni, mert más helyen nincs jelezve. „Végre — írja — harmincz esztendőre frigyét nyere a császártúl ilyen okkal, hogy esztendőnként három-ezer aranyat és nyolcz főlovat adna a császárnak.“⁷ Innen egy darabon zavarossá lesz Pázmány leírása. Nem lehet biztosan behelyezni a megtörténtek keretébe következő sorait: „Pogonatus halála után az ő fia Justinianus felbontá a frigyét vélek, noha emezek igen esedeznének, hogy ne mívelné. Midőn harcra költek volna az agarenusok zászló-gyanánt kopiára emelék a császár frigyelét. Erős harczal megverék Justinianust, kinek ismét újabb glétet⁸ kelle vetni vélek.“⁹ Nem említi itt egyrészt mohammedán részről a trónváltásokat, másrészt a VII. század végső évtizedétől kezdve nagyon sokszor, II. Justinianus császár alatt is többször hadakoztak a kalifák a görögökkel. Amennyiben pedig békés felek között minden hadviselés a béke felbontásával jár, nem lehet pontosan körvonalozni Pázmány fentirt szavait.

Lényegtelen dolgokban bár, de változtat Pázmány a II. Justinianus uralkodása alatt történt belzavarok elmondásánál. Justinianus léha, kegyetlen, pazarló uralma

elmérgesítette alattvalói kedélyét. Az elégedetlenség és boszú senyvedő parazsa uralkodásának tizedik évében vetett lángot, midőn hadparancsnoka, Leontinus felkelést támasztott és az eléje hurcolt zsarnokot orrának és nyelvének megcsönkítése után Chersonba száműzte. Három évvel utóbb Apsimár egy másik győzedelmes lázadó, Leontinusra mért hasonló sorsot. A byzánzi nép meglepedkezett eközben Justinianus undok eszelekedeteiről s midőn a Chersonból megszökött ex-császár különböző kalandok után bolgár segéllyel a főváros alá érkezett, ismét urának ismerte őt el. Még rémesebb zsarnoksággal dühöngött most, mint száműzése előtt. Leontinus és Apsimár válogatott kinzások közt vértettek el, a kötél és pallos lettek kormányzásának főszközei. Végre katonái is elfordultak a vérszopó szörnyetegtől, Philippicust kiálták ki császárnak, a testőreitől is elhagyatott Justinian, ártatlan fia, Heracliusnak utolsó ivadékai is lemészároltattak.“ Pázmány ezen zavarokat így adja vissza: „Ez idő alatt a keresztyének esz-veszése üdőt és alkalmatosságot ada a saracenusoknak, hogy birodalmok határát killyebb vetnék. Mert Justinianus-ellen pártot üte Leontinus és leveté őtet úraságából. Az után hadát Leontinus császár Afrikába küldé a saracenusok-ellen és szerencsésen vissza-nyeré Afrikát. De a fizetlenség-miat Afrikában megbúsulának az ő vitézi, magok-közzül Tiberiust emelék császárságra és Africát pusztán hagyván, Constancinápolyba térének, Leontinusnak orrát elmetczék, hogy Tiberius bátorságosban uralkodhatnék. Justinianus pedig, mint kigyó farka-vágásáról emlékeztvén, Bolgár-ország segítségével Constancinápolyba méne és mind Leontinust, mind Tiberiust koncrról koncra vagdaltatá; végre megölé őtet is Philippicus. Mig ezek egymást illyeszték, Moávia Africát vissza-vevé.“¹ Szükségesnek találtam megtenni ez összehasonlítást már azért is, hogy lássuk, mennyire hasonlít Pázmány az elbeszélés menete, nyelv, következtetés tekintetében egy modern leíráshoz. Az eltérés minden bizonnyal kisebb, mint a hasonlóság.

Az Afrikai hódítások részleteit mellőzve, céljának megfelelően, egy lépéssel tovább viszi útjában Pázmány az Izlamot. Az indító okokat nem a mohammedán viszonyokban keresi, hanem kizárólag a meghódított terület belső, néha jelentőséggel alig bíró ügyeiben véli azokat feltalálni. Az araboknak Spanyolországban való térfoglalásáért a nemzeti üggyel elpártolt Julián gróft teszi felelőssé. Ez a végkifejletre való tekintettel kétségkívül fontos szerepet játszó tényező, de a távolabbi okok sokkal érthetőbbé teszik az arabok spanyolországi győzelmét. Pázmány különben Julián gróf elpártolását is annak tudja be, hogy leányát, kit előkelő neveltetés céljából a királyi udvarba küldött, Roderik király megbecs-telenítette. Bár a mai világtörténelmek előadását tekintve sem áll Pázmány e felfogásával egyedül, mégis valószínűbbnek látszik az a következtetés, mely szerint Julián gróf, mint egy trónpetendenseket támogató, politikai pártnak befolyásos tagja állt távol Roderiktől.

A távolabbi okok, melyeket Pázmány nem lát, illetőleg nem tekintvén talán azokat céljába vágóknak, nem ír le: érthetőbbé teszik az arabok térfoglalását. Az

¹ Mai általános elnevezése: Osman.

² Mai általános elnevezése: Ali.

³ Mai általános elnevezése: Hasszán:

⁴ III. k. 731. l.

⁵ U. o.

⁶ III. k. 731. l.

⁷ U. o.

⁸ Glét: frigy, békekötés.

⁹ III. k. 731. l.

¹ III. k. 732. l.

zlam hívei között általánosságban a szabadság szel-
leme kihalt. A politikai önérték hiánya a kormánynak
szabad kezet engedett a legzsarnokibb rendszabályok
behozatalában is. A gyanúsítottak minden bírói ítélet
nélkül már el voltak ítélve; elvesztették szabadságukat,
sőt életüket is. Ilyen viszonyok között a szabad és me-
részt lelkeknek már csak egy pálya nyílt: a hadsereg.
Ide tódultak a dicsőséget szomjazó fiatalság és a vitéz,
meggazdagodni vágyó férfiak. Nem csoda tehát, ha az
ily mindenre kész, féktelen elemekből alakult hadsereg
szinte feltartóztatatlanul haladt hódító útjában és ne-
vezetessé lett sikereiről. Másrészt megkönnyítette az ara-
bok hódítását a nyugati gótok belső egyenetlenkedése
és a zsidók magatartása. Ez utóbbiak ugyanis a gótok
kényszerítő hatalmának nyomása alatt külsőleg áttértek
ugyan a keresztény vallásra, de szabadítójukat látták a
megjelent arabokban, kikhez éppen azért igen szívesen
csatlakoztak. — Mindezekről így értesít bennünket Páz-
mány: „Urunk születése után 726. esztendőben, amint
pedig Baronius számlálja 713-ban,¹ egy spanyol Julia-
nus gróf, kinek leányán Rodericus király gyalázatott tett
vala, addig untatá a saracenusokat, hogy Spanyol-or-
szágba költözteté őket Africából. Két esztendő-alatt két-
száz-ezer embernél több vesze a spanyolok- és saracenu-
sok közül. Végre Filippicus idejében Granátát megvevék
a saracenusok, melyet egész hét-száz-hetven-négy eszt-
endeig bírtak; és 1492-ben Ferdinandus Aragoniustól
kiűzetének Spanyol-országból, azon esztendőben, melyben
Christophorus Columbus az új Indiákat feltalálta.”² Ért-
hetetlen az, hogy miért említi a hódítás menetében
éppen Granátát és miért állapodik meg ott, holott a hó-
dítás Granada megvétele után még tovább tartott.

Most elhagyja Pázmány nyugatot és visszatér ke-
letre Utal a Syriában tett foglalásokra és Konstantiná-
poly elfoglalására tett kísérletekre. „Midőn azért — írja —
Filippicus, Anastasius és Theodosius császárok idejében
a kereszténynek veszekedése füst-alatt nagyobb erőt vet-
tek vala a mahometánusok, végre Leo Isaurus képrontó csá-
szár idejében Umár-nevű fejedelmek egész Syriát erő-
vel, hatalommal a Mahomet vallására hajtó; és mint
Zonoras írja, oly bátorságot vének a muszalmánok, hogy
Thráciába rohanván, Constancinápolyt is megmerék ost-
romolni.”³ Ezen ostrom kimenetelét Pázmány nem közli,
pedig mint a mohammedánokra mért első jelentékeny
következésű csapást, joggal több figyelemre méltathatta
volna.

Az Izlám útjának követésénél legvégül a toursi
ostromnál állapodik meg. Igen egyszerűen és röviden
tudósít bennünket. „Hispániából pedig — írja — Galliára
nem csatával, hanem országos haddal menének. De
Carolus Martellus Turon ostrománál 375 ezert vága-
le benne, holott a maga hadából más-fél-ezer em-
bernél többet nem veszített vala.”⁴ Az adatok, melyeket
az esetekre vonatkozólag közöl, nem felelhetnek meg a
valóságnak. Pázmány ezen ostrom jelentőségéről nem
beszél. Tény az, hogy a történelemnek nem feladata

jövendőt mondani, de itt bizton láthatjuk, hogy Martell
Károly leveretése esetén szomorú jövő következett volna
a kereszténységre és nyugat fejlődő kultúrájára, mert
nem ismerünk hatalmat, mely a frankok leveretése után
az arabokat feltartóztatta volna útjukban. Pázmány-
nak pedig annyival inkább hasznos lett volna ezen
élet-halál harc következményeit ecsetelni, mert itt ál-
lapodik meg és nem is megy tovább az Izlám útjának
szemmeltartásában.

„Ez volt röviden — írja maga — a mahometanusok
birodalmok és tudományok terjesztésének úttya és fo-
lyása.”¹

Pázmány mielőtt egészen végezne ezen kérdéssel,
még mintegy befejezésképen a birodalom részéről szól
és a mohammedán belviszonyokat ismerteti. „Kiknek mi-
dőn — úgymond — birodalmok messze terjedett volna,
ők-is sok-felé oszlának; és miképpen a keresztények
között sok királyok és szabad fejedelmek vannak, úgy
ők-közöttök is egynéhány részre szakad a birodalom.
Hitek és vallások is megszakada; mert az Alcoran ma-
gyarázásában a persiai-béli kazulok Halit, a törökök
Homert követik. És noha minnyájan muszalmánoknak,
az-az igaz hitűeknek nevezik magokat, de a mint
Joannes Andreas, Belloforestus és egyebek írják négy
secta vagyon közöttük, mely négy fő doctortúl vett ere-
detet és mosódásban, bőjtölésben és egyéb dolgokban
igen különböznek egymástól. 1. Melich, melyet az Af-
ricanusok követnek. 2. Asaf, melyet Mecha táján egész
Boldog Arábia és Damascusjával. 3. Alambeli, melyet
Árménia és Persia bévett. 4. Buhani, kit Alexandria
és Syria kedvel. Az egyházi-gondviselést ami illeti, mint-
hogy barát intézte minden dolgokat, mint a majmok,
ábrázolni akarják a keresztényi szertartásokat. Azért,
amint Boissardus írja, leg-főbb a gondviselésben califa,
az-után serif, mufti, chadilescher, cadi, hogya, talasmani,
kik olyanok nállok, mint miközöttünk a pápa, az ő-
utánna-való helytartó, a pátriárcha, érsek, püspök, pap,
diáconus. Ezeken-kívül sok dervisek és szerzetesek
vannak, calenderes, huggyemales, torlaces, kik a köz-
ség- előtt sanyarú, szent életet mutatnak, csak nem me-
zítelen járnak, bőjtölnek, nap-estig vizet hordanak
ingyen a szükölködőknek; de e mellett ördögi mester-
ségekkel, babonás varáslásokkal, sok latarságokkal tely-
lyesek, mint a közöttök-lakott Septemcastrensis bé-
ven megírja.”² Pázmány a belső szervezetet ismertető
ezen leírása hitelessége mellett értékkel bír azért, mert
erről ritka helyen lehet tájékozódást szerezni.

Ha most összefoglalólag visszatekintünk, látni fog-
juk, hogy Pázmány lényeges dolgokban többnyire pontos
történeti adatokat közöl. Lényegtelenebb adatai között
vannak ugyan tévesek, de ezeknél talán inkább az elő-
adás gyakori hiányossága szembetűnőbb. Itt is menti
Pázmányt egy figyelmen kívül nem hagyható körülmény.
Ő ugyanis bár kiváló politikus volt, bár finom érzékkel
rendelkezett a történelmi események boncolgatásához,
mégsem volt a szó szoros értelmében vett történetíró.
A cél, melynek érdekében irodalmi munkásságát kifeje-
tette, más tere terelte irányát. Ha pedig Pázmány, mint

¹ A mai leírások ezt 711-re teszik.

² III. k. 732. l.

³ U. o.

⁴ III. k. 732. l.

¹ U. o.

² III. k. 732 — 733. l. és I. k. 559. l.

nem szakszerű történetíró is, fejtegetései közben figyelemre méltó következtetéseket von le, ritka és becses adatokat ad, az neki kétszeres érdeme.

Felfogása ezen kérdésre vonatkozólag általában helyesnek mondható. Általában, mert, amint biztosnak és a mai általánosabb ítélettel egyezőnek mondható felfogása, amennyiben az a Mohammed vallásának mibenlétére, az elterjedés okaira és körülményeire, meg az Izlám útjára vonatkozik, úgy egy kissé elfogultnak tekinthető, amennyiben Mohammed személyét és egyéniségét érinti. Nem az erkölcsiségéről szóló véleményét értjük, mert e tekintetben még nem akadt magasztalója Mohammednek. De nem hibázunk, ha állítjuk, hogy mostohan bánik vele ott, hol tehetsége és ügyes gyakorlati sága elismeréséről van szó. Mert annyi bizonyos, hogy csakis Mohammed nagyfokú genialitása magyarázhatja meg azokat

a roppant változásokat, melyeket szereplése előidézett, viszont genialitását bizonyítják azok az átalakulásokkal és eseményekkel terhelt lapok, melyeket ő írt be a világtörténelembe.

Pázmánynak ezen itt tárgyalt értekezése, több, munkáiban elszórt, ide vonatkozó megjegyzésen kívül, melyeket itt nem használtam fel, teljesen meg van művei első kötetében is, mint Appendix „Az mostan támat új tudományok tíz nyilvánvaló bizonyosságai“ című művéhez. A két azonos tárgyú értekezést összehasonlítva azt találjuk, hogy ez jóval terjedelmesebb annál és megbízhatóbb is, amennyiben annak sokszor téves évszámait itt kiegészítve találjuk. Figyelemre méltó, hogy a ké értekezés noha tárgyilag egy, formailag egészen különböző; egészen más szavakkal van előadva az egyik, mint a másik.

Patay József.

Az utolsó Bátor.

(Jósika Miklós báró.)

III.

De lássuk egyenkint e regény fontosabb szereplőit. A főhős Bátor Gábor, Erdély fejedelme, kit uralkodásának egész tartamában mutat be az író. Mint 19 éves ifjú ember lép a trónra és alig öt év alatt lejátszódik, befejeződik előttünk sokkal nagyobbra hivatott élete. E hősében a féktelen szenvedélyek romboló erejét festi, mint születnek és fejlődnek ki azok a mostoha körülmények között még oly nagy lélekben is, minő Bátoré volt, kiből trónra lépte előtt csak nemes és szép gondolatokat, reményeket látott mindenki. Atyja — amint a történelemből tudjuk — nagy gondal neveltette, mindazonáltal némely nevelőjétől félszeg vonás is tapadt fogékony lelkére, pl. szeretett kérkedni elődei, ősei érdemeivel. Ámde ha a trónralépő ifjú mellé oly férfiak kerültek volna, kik nevelésének csorbáit helyreüthették volna, Bátoriból derék fejedelem válik. De fájdalom, környezetéből — a regény szerint — csak Bethlen és Kornis bizonyultak volna ilyeneknek, kiket azonban a sors egyre távolabb vitt a fejedelemtől.

Azon időben, melyben regényünk kezdetét veszi, Bátor már egy éves uralkodó volt és ekkorra már a rossz tanácsadók: Imrefi, Kamuti tömjénezései és a romlott erkölcsű nők: Imrefiné, Kamutiné stb. csábításai letérítették a jó útról, melyre többé nem tudott visszatérni. Az eredetileg nemeslelkű és szép külsejű ifjú fejedelemből kéjvágyó, mámoros, majd lassankint zsarnok uralkodó válik, ki egyik szerelmi kalandból a másikba esik, ki feslett erkölcsű kegyencei között csakhamar megfedkezik uralkodói tisztéről és azt Imrefi, Kamuti és Dimon avatatlan személyének engedi át. Ezek, hogy kiaknázhassák a fejedelem bizalmát, gyengeségét, mindenképen igyekeznek szenvedélyeit kielégíteni: vadászat, mulatság napirenden van, sőt az orgiák sem ritkák. Így az élvezek és örömök zajában alakulnak ki Bátor lelkének azon alapelemei: a könnyelműség, kétszínűség, érzéki szenvedélyesség, gyűlölet és egyéb zsarnoki hajlamok, melyek minden tettének rugói és saját tragikumának is okozói. Könnyelműsége, közönyössége nyilvánul abban,

hogy nem törődik úgyszólván semmit Erdély bajaival: a szászok, oláhok, székelyek folytonos lázongása, harca époly kevéssé aggasztja, mint számos bűnös cselekedetének tudata. Alattomos, kétszínű viselkedésével egy ártatlan leánynak, Celesztának szerelmét rabolja meg. Legnagyobb mértékben érzéki szenvedélyei uralkodnak rajta; ha ezek felébrednek bensejében, nem kíméli még a családi élet szentségét sem: Kendiné és Kornisné elleni merénylete, a brassói farsangi orgia, a szebeniek váratlan meglepése mind nemtelen szívéből tanúskodnak. Zsarnoki hajlamáról és embergyűlöletéről pedig misem szól meggyőzőbben, mint Bethlen Gábor, az igazságot szerető hazafi, Kornis Boldizsár, az önzetemes, féltékeny lelkű férj, és Weisz Mihály, az őszinte és hű alattvaló, de egyúttal gyermekéért rajongó atya ellen elkövetett embertelensége.

Ámde mindezen vonások dacára nem merő gonosz jellem Bátor. Az író — nagyon helyesen — bemutatja a fejedelmet magán óráiban is, amikor lelkének szelídebb tulajdonságait is megismerhetjük. Így Celesztára mindig mély tisztelettel gondol, sőt végre őszinte vonzalomból feleségévé is akarja tenni, azonban a minden bűnös dolgokat megvető leány Szerafint választja férjéül.

Általán mély megfigyelést és következetességet tanúsít Jósika a főhős jellemének fejlesztésében; amár említettem hiány kivételével hű marad a történelemhez és a lélektani valószínűség határait nem lépi át.

A férfi jellemek közül fontosak még Kornis Boldizsár, a székelyek kapitánya és Kendi István, a kancellár. Jellemükben sok a közös sajátság: mindketten hon szeretők, józan életű s mérsékelt természetű alattvalók, ragaszkodnak a fejedelemhez mindaddig, míg családi békéjüket ez meg nem sérti; ekkor azonban már hitvesi szeretetük elfeledteti velük, hogy alattvalók, elfeledteti velük a törvénytiszteletet, s boszúra, megtorlásra szövetkeznek. Ámde tervük, a fejedelem megölése, Dimon árulása következtében meghiúsul, és tettük önmagukra nézve válik végzetessé: Kornist elfogják és kivégzik, Kendinek pedig feleségével együtt Magyarországra kellett mene-

külnie. Szánjuk ugyan e két férfit, midőn ily módon megsemmisülésüket látjuk, de a költői igazságszolgáltatást mégis helyén valónak kell tartanunk, mert hiszen a fennálló törvény ellen vétkeztek súlyosan. Némi árnyalati különbség jellemökben az, hogy Kendi kevésbé érzékeny, mint Kornis; egyéniségében több a férfiasság, a katonás modor; szereti feleségét, de nem féltékeny reá; míg Kornis rajongásig hódol hitvesének, minden gondolatát, minden érzelmét neki szenteli és emellett, ha távol van tőle, fél, aggódik miatta a könnyezésig.

Bethlen Gáborban szintén hű és fejedelmét tisztelő személyt kapunk. Az erdélyi arisztokrácia büszke hajtása ő, önéretes, szigorú kritikus felfogású férfiú, a törvény és a jog embere, mély belátású, nagy eszű politikus. Bátorit főtanácsosának nevezi ki; mint ilyen sokat megbocsát az ifjú fejedelemnek, gondolván, hogy kora haladtával majd megjavul és derék uralkodó lesz belőle. Kezdetben szerette Bátorit, mert felismerte benne a nagyrahivatottságot, a rátermettséget s bár tudományosságban, bölcsességben Bátorit határozottan felülmúlta, sohasem érezte ezt a fejedelemmel, míg Bátorit épen józan politikai elveiért idegenkedik tőle. Mint mélyen gondolkozó államférfiú folyton szemmel kíséri az ország ügyeit és midőn már látja, hogy Erdély a fejedelem zsarnoksága következtében egyre hanyatlik, a cselekvések mezejére lép. Bátorit országából kiűzi és Erdély fejedelméül önmagát kiáltatja ki. Jellemének árnyoldala a nagyravágyás, mely mindenestre csökkenti iránta való tiszteletünket.

Derék jellemű egyének még Weisz vagy másképen Albinus, a szászok fővezére és bírása, és Szerafin, a szász ifjú. Amaz nemcsak gondos, szerető atya, hanem saját nemzetének is legéberebb őre, képviselője, érte áldozatra kész s meghalni tud. Méltó hozzá Szerafin, a gyengéd, lovagias ifjú, aki a puritán szerelem és az önzetlen hazafi képviselője. Csak kettőt kíván és óhajt a sorstól: a szászok szabadságát, boldogulását és saját szerelme valóságát. Amazért Weiszszal együtt nem ritkán élete kockáztatásával harcol, emezért Celesztára vár éveken át. És bár faji érdekük az alattomos eszközöktől sem riad vissza, amennyiben Dimont nem egyszer megvesztegetik, csak hogy tervükben előre haladhassanak, mégis mondhatni, hogy alig van e regényben rokonszenvesebb alak, mely oly közel állana hozzánk, mint Weisz és Szerafin.

Az a sok megpróbáltatás, melyen különösen Szerafin szerelmében átesik, valóban megindít bennünket. Celeszta viszonyát Ecsedivel kezdettől fogva ismeri, tanúja a leány szerelmi bánatának, részese a mentő jeleneteknek, melyekkel Celeszta Bátorit életét megmenti, s mindezek dacára reményében nem csügged, sőt mindjobban vonzódik a leányhoz. Régi óhaja végre teljesül: Celeszta egy váratlan pillanatban neki nyújtja kezét.

E kedves jellemek mellett Jósika romlott, sőt gonosz egyéneket is szerepeltet. Ilyenek: Dimon, Imrefi, Kamuti és még számos jelentéktelen személy.

Dimon szinte ördögi alak, kit a természet nagy szellemi tehetséggel ruházott fel, de törvénytelen származásának tudata mélyen elkésériti s világgyűlölvé teszi; így indul a világnak, a fejedelem apródja lesz és ettől fogva nem ismer becsületet, erkölcsöt, a pénz lesz mindene, melyért ellenségnek és jó barátoknak egyaránt szolgálatába áll, ha mindjárt a legnemtelenebb dologról van is szó. Csak bűnöket és bajokat siet mindenütt felidézni, hogy aztán kacaghasson. Az ártatlan Kornisné és Celeszta szenvedéseiket elsősorban neki köszönhetik. Olyan jellem ő, kiben alig van emberi érzés, humánus vonás, hisz kacag még akkor is, midőn a fejedelem őt megúttalván, már félig-meddig agyonkínóztatja. Az író végezetül az öngyilkos törét adja kezébe.

A regény szerint ennél csak némileg mérsékeltebb, emberibb jellemek Imrefi és Kamuti. Dimontól annyiban különböznek, hogy míg ezt az anyagi előnyök senkinek sem bírják állandóan vagy csak hosszabb időre is lekötöztetni, s a fejedelmet épúgy gyűlöli, mint a többi embereket, addig amazok mindvégig Bátorihoz húznak, és annak ellenfelei nekik sem barátai. A fejedelem legbensőbb tanácsadói, kegyencei ezek s bár végtelenül haszonlesők s csak egyéni jólétükkel törődnek, szerepüket oly ügyesen játsszák, hogy kegyvesztettek nem lesznek, miként Bethlen, Kendi, Kornis, Dimon és a többi udvari emberek. Erkölcstelenek, sem családi sem hazafiúi érzés nem hevíti lelküket, még feleségeiknek a fejedelemmel való botrányos viszonya sem bántja őket. Emellett árulók és mindenki iránt a legnagyobb irigységgel vannak eltelve; hízegéseikkel ők döntik Bátorit az erkölcstelenség örvényébe.

Szalay Mihály.

Br. Cörver János Methodusa.

I.

A magyar piarista iskolák nevelés-oktatás módszerét jellemző érdekes theoretikumot találunk 1758-ból följegyezve br. Cörver Nep. János kéziratban maradt munkájában, amelyet szerzője — mint magyar tartományi rendfőnök — Szegeden kelteve írt elő útasításul a szegedi s egyszersmind a többi rendi iskolák számára. Az épen mácfélszázaddal korábbi időből származó néhány sárgult levél rozsdás szinezetű írás-sorai nemcsak régiségükért érdemelnek figyelmes tanulmányozást, hanem azon szellemi becsért is, melyet — mint a piarista iskolák tanítását és az ifjúság nevelését jellemző methodus

— főleg valláserkölcsiség és értelemfejlesztés tekintetében magába foglal.

Érdemes írója, br. Cörver Nep János¹ (1715—1773), a szintén kiváló képzettségű testvérének, Eleknek öccse, egyike volt azon jeles szakférfiaknak, kik tudományos ismereteiket és didaktikai tapasztalataikat nemcsak élő szóval terjesztették, hanem azoknak gyakorlati megvalósítására és állandósítására irataikkal is törekedtek. Ilyen volt már a mainzi származású Mösck Lukács is; a

¹ L. Horányi: Nova Memoria Hungarorum és Szinnyei: Magyar írók.

Leibnitz-Wolf-féle új bölcséleti irány meghonosítója, az id. Cörver s az új filozofia és a magyar tanügy fejlesztésének többi lelkes híve és úttörője, mint a későbbi erdélyi püspök, Bajtay Antal, kinek Horányi a következő két munkáját említi: *Ars instituendi tirones ordinis nostri Scholarum Piarum* — útasítást adva ebben a rendi növendékek neveléséről és magasabb kiképzéséről — és *Methodus instituendae iuventutis apud Scholas Pias*; azonban Bajtaynak ezen útasításai a tanügy nagy kárára elvesztek. De megmaradt utódjának, br. Cörvernek, ki 1757—60-ig viselte a rendfőnöki tiszteletet, a kézirata, amelynek címe a következő: *Methodus instituendae Iuventutis apud Scholas Pias*. [Szegedini in Visit.^o Can^{ca}. 18. Mai 1758.¹ Joannes Nepom.^{us} Cörver a M. DEL. Praepositus Provincialis.] Cörver kézirataiban különösen a módszerre vonatkozólag foglalja össze methodikai elveit, hogy a még fejletlen tanrendszert minél egységesebbé és rendszeresebbé tegye s ezzel megadja azt az egyöntetű és határozottabban körvonalazott módszert, amely az ifjúság alapos kiképzéséhez, vallás-erkölcsi neveléséhez szükséges, amelyet a gimnáziumi oktatás 1777-ig a *Ratio Educationis*² érvénybe léptéig nélkülözött. Mielőtt azonban e methodus elveit részletesebben fejtegetnők, lássuk előbb a kézirat íratási idejében uralkodó tanrendszert, hogy a kettő közti összefüggés annál érthetőbb legyen.

A XVIII. század második felében, a *Ratio Educationis* értelmében, a gimnáziumi tanfolyam öt osztályt foglalt magában; ezen öt osztályra való fölosztás, s a jezsuita iskolák osztálybeosztását követő rendszer Marx Gratian német provinciálistól ered, kit midőn a jezsuitarend eltörlése (1773) után felszólítottak, hogy adjon véleményét a gimnázium tanügyi szervezésének kérdésében, dolgozta ki e tantervet, amelyet az udvari tanügyi bizottság is elfogadott, és Mária Terézia 1775-ben szentesített. E tanterv szerint a nyelvekre van fektetve a főszűly, míg a reáltárgyak csak másodrangúak. Volt tehát e szerint három nyelvészeti (*grammatistae*) és két humanitási (*humanistae*) osztály. Az elsőbe tartoztak a hittan, magyar s latin nyelv, a földrajz és hazai történet, szám-tan, természetrajz és német vagy más hazai nyelv; rendkívüli tárgyak voltak a görög, a mértan, és a jog elemei. A humanitas osztályaiban tanították a latin stilsztikát,

¹ Érdekes feltevésre enged ezen évszám következtetni; t. i.: a *methodus* említő nagyobb munkák (Pap János: A piaristák Szegeden 1886., Dr. Acsay Antal: A magyarországi kegyes-tanítórend befolyása a XVIII. századi tanügyünk fejlődésére. 1887.) mind „1757”-et írnak, ami arra mutat, hogy vagy ezen évszám téves, vagy — ha nem — a *methodus* több példányban van meg, s így e szóban forgó kézirat nem unicum, hanem csak valamely rendi könyvtárban lappangó eredetinek a másolata, s tévedésből van írva a 8-as az eredeti 7-es helyett vagy megfordítva. Megerősíti e föltevést a cím különfélesége is. L. Acsay dr. i. m.

² Érdemes a megemlékezésre, hogy e híres „*Ratio Educationis publicae totiusque rei litterariae, per Regnum Hungariae et Provincias eidem ad nexas*” — Mária Terézia rendeletére Bajtay és Cörver „*Methodus*”-ának fölhasználásával állítottott össze Ürményi József és Trstyánszky Dániel által 1777-ben

latin olvasást, archeológiát és mithológiát, továbbá a kath. egyház és Ausztria történetét, általános földrajzot, számtant, a természettan és természetrajz elemeit; folytatták a német vagy más hazai nyelvnek az alsóbb osztályokban megkezdett tanulását és végül elő volt írva a görög szemelvények olvasása.¹

Ily tanrendszer volt érvényben egészen II. Józsefnek haláláig, 1790-ig; ennek a beosztásával függ tehát össze Cörver *methodusa*, amelynek lényege a következő. Nála is van öt osztály: I. *Classis minimorum*. II. *Classis parvistarum et principistarum*. III. *Classis grammatarum et syntaxistarum*. IV. *Classis poetarum* és V. *Classis rhetorum*. A tanárok száma — az osztályok száma szerint — szintén öt volt; a tananyagot pedig a következőkép állapítja meg Cörver az egyes osztályokban: az első osztály tanulói, a *minimisták* a betűk megismerésével kezdik a tanulást; ezt követi a szótagolás, olvasás — írás; majd a főnévragozás. A vallásban a Kis-katekizmus tanulandó.

A második osztály *parvistái* és *principistái* már a beszédrészekkel, a mondatfűzés szabályaival foglalkoznak; a latinból Cicero rövidebb leveleit olvassák; a hittant itt is a Kis-katekizmusból vagy Fleury apátnak *Historiás Katekizmusából* tanulják, amely az ó és új testamentumot tárgyalja.

A *grammatisták* és *syntaxisták* harmadik osztálya számára előírja Cörver *Phaedrus* meséit, *Cornelius Nepost*, a levélírást latin — magyar nyelven Cicero válogatott leveleinek mintájára, továbbá a földrajzot és a *chronológiát*.

A IV. azaz a *poéták* osztálya számára általában a költők olvasása és a keresztény költészet megismerése van kijelölve, kerülve minden pogány vonatkozást; elő van írva továbbá a mese-történet, *Ovidius* és *Cicero* beszédei, *Vergilius*, az ó-kor története *Görögországéval* bezárólag.

A legfelső vagyis a *rhetorok* osztálya foglalkozik *Cicero* válogatott beszédeinek felolvasásával, *Sallustius*sal, *Vergilius*sal és *Horatius*sal, római és görög régiségekkel és római történettel.

Ezek az egyes osztályok számára kijelölt tantárgyak, amelyek előadásának részletesebb elméletét az alább következő húsz pontban állapítja meg. Az első pontot bevezető sorokban olvashatók Cörvernek az ifjúság vallás-erkölcsi nevelését célzó elvei, amelyek szerint az államok üdvét és szerencsés fennállását az ifjú nemzedéknek oly nevelésétől teszi függővé, amely az Isten iránti tiszteletet, a szülői és hazaszeretetet, az előljárókkal szemben megnyilatkozó tiszteletet és engedelmisséget tűzi ki az iskola céljává; e cél pedig hármass irányú: az ifjúságnak istenfélelem és igaz hitre való oktatása, vallás- és életerkölcösségben való nevelése és végül a szépművészetek és tudományokra való tanítása. E hármass célnak megfelelő rendben tárgyalja aztán az egyes pontok tartalmát.

Tompa József.

¹ Pap János i. m. 309 — 310. l.

Piaristica.

A kolozsvári Acad. Cal. márc. 25-én tartotta díszgyűlését a következő programmal: 1. Nyitány Souppétől. Előadta az intézet zenekara. — 2. A magyar nép . .

Gaál Ferencről. Előadta az intézet énekara. — 3. Emlékbeszéd Bielek László fölött. Tartotta Patay József. — 4. *Deus meus, Deus meus*. Vonós négyes Haydn-tól. Előadta

Rassovszky Gyula, Patay József, Wolf János és Pusch Ödön. — 5. Boldogasszony Anyánk. Költemény Tárkányi Bélától. Szavalta Kovács János. — 6. Szálljon lelkem... Goll Jánostól. Előadta az intézet énekara. — 7. Br. Cörver János Methodus instituendae juventutis apud Scholas Pias. 1758. című tanulmányi módszerét ismertette Tompos József. — 8. Induló Millöckertől. Előadta az intézet zenekara.

A márc. 28.-iki rendes gyűlésen Rassovszky Gyula tartott szabad előadást Tóth Edéről.

Pályázat. Lapunk 2.-ik számában közölt *Mösch Lukács élete* c. pályatételre a kitűzött határnapig nem érkezett be dolgozat.

Ellenben *A permanens gázok cseppfolyósítása* c. tételre beérkezett két dolgozat, az egyik jeligéje: „Többet ésszel, mint erővel,” a másiké: „Labor omnia vincit.” Mindketőt kiadtuk bírálatra.

A Kalazantinum 6.-ik számában hirdetett költemény pályázatra a határidőig (márc. 31.) beérkezett egy költemény *Az ég ajándéka* címmel s *Donum benigni Numinis* jeligével. A bírálók a költeményt jutalomra érdemesnek találták. Szerzője *Sík Endre* VIII. o. k. r. p. n. Rózsahegyen, kinek a jutalomdíjat elküldtük.

A magyar piaristák a vallásoktatás terén.

V.

Bejénc Keresztély († 1793) Nagykárolyban és Kassán működik hitszónok gyanánt. Róla írja Mihalovics: „Ékesszólásának bizonyítéka a két gyászbeszéd, melyek egyikét Becsky László szatmári alispán fölött tartotta (1780), a másikat pedig Mária Terézia halála alkalmából (1781). Sok prédikációja kéziratban maradt, mert habár szándéka volt azokat kiadni, a halál megelőzte ennek kivitelét.”¹ Az említettekén kívül nyomtatásban megjelent Hannulik János és gf. Károlyi Antal fölött tartott gyászbeszéde (1781, 1791.) és egy úrnapi prédikáció (1789).

Gábelhofer (János) *Gyula* († 1794.) pesti egyet. könyvtárigazgató 7 prédikációt ad ki nyomtatásban.

Virág Jácint (1801.) tíz évig volt M.-Szigeten szívesen hallgatott hitszónok s mint ilyen két kötetnyi elmékedést adott ki a vásár- és ünnepnap, evangéliumok fölött.

Csánky Gábor († 1806) mint jeles hitszónok húsz éven keresztül működött Debrecenben, Szegeden, M.-Szigeten és Nagykárolyban. Prédikációit sajtó alá is rendezte, de kiadásukat meggátolta a halál.

A munkás *Bielek László* († 1807) a prédikátorok között is az első sorban foglal helyet. Szeged, Debrecen, Nagykároly, Kalocsa hitszónoki működésének tere. Szónoklataiban hitvitázó. A „Napraforgó virág szerzője ellen” mondja *Mária tiszteleje szent István magyar király* című beszédét Szegeden (1783.). Másik prédikációjában azt védi, hogy *Szent István magyar király igaz római katolikus* (Bp. 1795.). Tartott egy *Úrnapi beszédet* is

Debrecenben „Az Igasság Pajssa szerzője ellen” (Pozsony és Pest. 1797).

Szemes Imre (sz. 1756) beszédei: *Isten parancsolatjának hirdelője*, hazánkknak királya szent István. Pest. 1803. *A papi és világi rendnek* egymáshoz való kötelezetése. U. o. 1804. *Templomszentelés* alkalmával Lak nevű községben mondott sz. beszéd. U. o. 1808.

Salamon József (sz. 1782) szent beszédei közül nyomtatásban megjelent: *Az Istennek külső tiszteletéről*. Veszprém. 1804. *A ker. hit befolyásáról* a társaság boldogságára. U. o. 1805. *A papi személynek* szoros hivataláról. U. o. 1805. *Az új testamentumi áldozatnak érdeméről*. U. o. 1806. *Az Isten akaratjában való megnyugvásról*. U. o. 1808.

Lambach Elek († 1815) *A papi rendnek* tisztelet érdemlő tulajdonságai stb. címmel adott ki 1810-ben Bécsben egy aranymisén elmondott beszédet.

Endrődy János primiciális beszédet mondott Szegeden 1819-ben, mely *A papi rendnek érdeme* címen nyomtatásban is megjelent. Ugyanőneki van még négy, katonákhoz intézett beszéde.

Knap Mihály Budán kiadta 1855-ben *Dominicus et festis diebus destinata Evangelia, suisque rerum, personarum et locorum historiis e Scriptura S. potissimum deductis illustrata*. Accedit: *Historia Sacra e libro Generationis Jesu Christi, filii David, filii Abraham deducta*. — Ugyancsak ott jelentek meg 1858-ban *Sacri sermones novem in 18 considerationes divisi, qui occasione spiritualium exercitiorum, Pestini apud scholas pias habiti fuere*.

A sokoldalú *Szepesi Imre*, az alkoholelles irány buzgó pártfogója, 1846-ban közzéteszi azon beszédeit, melyeket a pálinkaivás ellen mondott: *Egyházi beszédek* a mértékegyletek ügyében cím alatt Nagy-Károlyban.

Nagy Alajos kiadott prédikációjának címe: *Egyházi beszéd*. Tartotta a kegyes-tanítórendi ház megújított kápolnájának megáldatásakor Kecskeméten, 1879. szept. hó 14. N. A. Kecskemét. 1879.

Csaplár Benedek († 1906.) Bardóczzal karöltve egy kath. prédikációs folyóiratot akar megindítani 1848-Kolozsvárt. Az első füzet már össze is volt állítva, de a közbe jött mozgalmak megakadályozták megjelenését. Ebben látott volna napvilágot Csaplárnak 6 egyházi beszéde, melyek ama viharos időkben elvesztek.

Hoffmann Ignác († 1865), *Herbánszky Adolf* († 1850.) s a nem régen elhunyt *Horváth Pius* a kolozsvári akad. templom nagy hírű és keresett szónokai. Az előbbi kettőnek 1—1, az utóbbinak pedig több beszéde megjelent nyomtatásban.

Szerkesztői üzenet.

Hátralékos előfizetőinket kérjük, hogy szíveskedjenek a fizetésre gondolni, sőt annak díját be is küldeni.

¹ *Mihalovics* i. m. II. 76. k. 1.